

POSTANOWIENIE

Dnia 19 listopada 2008 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Barbara Myszka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Jan Górowski

SSA Dariusz Dończyk

w sprawie z wniosku Parafii Katolickiej Obrządku Greckokatolickiego pod wezwaniem Ś.(..) w W.

przy uczestnictwie Parafii Prawosławnej pod wezwaniem Ś.(..) w W., Skarbu Państwa reprezentowanego przez Lasy Państwowe Nadleśnictwo Ł. i Starostę Powiatu G., J. K. i M. H.

o zasiedzenie nieruchomości,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 19 listopada 2008 r.,

skargi kasacyjnej Rzecznika Praw Obywatelskich od postanowienia Sądu Okręgowego w N. z dnia 14 czerwca 2007 r., sygn. akt III Ca (...),

uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu w N. do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Sąd Okręgowy w N. – po rozpoznaniu sprawy z wniosku Parafii Katolickiej Obrządku Greckokatolickiego p.w. Ś.(..) w W. przy uczestnictwie Parafii Prawosławnej pod wezwaniem Ś.(..) w W., Skarbu Państwa reprezentowanego przez Lasy Państwowe Nadleśnictwo Ł. oraz Starostę Powiatu G., J. K. i M. H. o zasiedzenie, na skutek apelacji wnioskodawczyni od postanowienia Sądu Rejonowego w G. z dnia 14 czerwca 2005 r. – postanowieniem z dnia 14 czerwca 2007 r. zmienił zaskarżone postanowienie i stwierdził, że Kościół Obrządku Greckokatolickiego w Polsce z dniem 1 sierpnia 1989 r. nabył przez zasiedzenie własność działki nr (..)/3 o obszarze 0.17 ha położonej w W. Istotne elementy stanu faktycznego przyjętego za podstawę orzeczenia przedstawiały się następująco.

Działka nr (...) / 3 położona w W. stanowi część działki nr (...), powstałej z pgr 1188 oraz z części pgr: (...). Parcele: (...) są objęte wykazami hipotecznymi, w których jako właściciele ujawnieni zostali: H. J. – w odniesieniu do pgr (...), K. z H. F. S. – pgr (...), E. M. – pgr (...), S. D. – pgr (...), M. D. – pgr (...), M. D., M. Fa. i A. z C. F. – pgr (...) oraz M. D. – pgr (...). Z powodu zaginięcia protokołu parcelowego oraz arkuszy posiadłości gruntowych nie można ustalić lwh obejmujących pgr: (...) ani właścicieli tych parceli, niemniej zachodzą podstawy, by przyjąć, że działka nr (...) / 3 nie została przejęta na własność Państwa. Orzeczenie Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w G. z dnia 15 września 1951 r. w sprawie przejęcia na własność Państwa nieruchomości ziemskich w gromadzie W., wydane na podstawie dekretu z dnia 27 lipca 1949 r. o przejęciu na własność Państwa nie pozostających w faktycznym władaniu właścicieli nieruchomości ziemskich, położonych w niektórych powiatach województwa (...) (Dz. U. Nr 46, poz. 339) oraz dekretu z dnia 5 września 1947 r. o przejściu na własność Państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do ZSRR (Dz. U. Nr 59, poz. 318 ze zm.), nie obejmowało bowiem właścicieli parceli gruntowych, z których powstała działka nr (...) / 3. Działki tej nie dotyczyło również orzeczenie Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w G. z dnia 31 lipca 1961 r. o przejściu na własność Państwa nieruchomości stanowiących uprzednio własność parafii greckokatolickich w W. W ewidencji gruntów jako władającego sporną działką wpisano Skarb Państwa – Lasy Państwowe Nadleśnictwo Ł. Działka nr (...) / 3, położona na Górze J., stanowi polanę leśną częściowo zabudowaną kaplicą. Pozostała część kaplicy, krzyż oraz studnia znajdują się na sąsiedniej działce nr (...) / 2, objętej księgą wieczystą nr (...), w której jako właściciel została wpisana Parafia Katolicka Obrządku Greckokatolickiego p.w. Ś. (...) w W.

W 1925 r. F. D., która doznawała na Górze J. objawień Matki Boskiej, podjęła starania o urządzenie tam miejsca kultu religijnego. Wierni darowali na rzecz Kościoła greckokatolickiego część swoich gruntów, w tym grunty stanowiące obecnie działkę nr (...) / 3 oraz przyległą do niej działkę nr (...) / 2. Na darowanych gruntach najpierw postawiono krzyż, a następnie kaplicę, która w dniu 14 października 1931 r. została oficjalnie poświęcona przez biskupa J. K. Teren wokół kaplicy, obejmujący m.in. obecną działkę nr (...) / 3, stanowił łąkę, którą wykaszal kościelny. Stan taki utrzymywał się do czasu, kiedy w 1947 r. rozpoczęto przesiedlanie ludności z tych terenów na ziemie zachodnie lub do b. ZSRR oraz zakazano wstępu do strefy nadgranicznej. Kaplica została wówczas zdewastowana przez żołnierzy WOP, którzy urządzili z niej stanicę. Po 1956 r. rozpoczęły się powroty przesiedlonej ludności, ale Kościół obrządku

greckokatolickiego nie mógł oficjalnie działać i dlatego niektórzy jego wyznawcy przeszli do Kościoła rzymskokatolickiego lub na prawosławie. W 1958 r. oficjalnie powstała w W. Parafia Prawosławna p.w. Ś.(.). Protokołem z dnia 7 listopada 1958 r. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w G. przekazało jej w zarząd i użytkowanie m.in. kaplicę na Górze J. Od tego czasu Parafia Prawosławna p.w. Ś.(.) włada kaplicą, z tym że powracająca ludność wyznania greckokatolickiego podjęła starania o jej odzyskanie. A. O. po uzyskaniu klucza do kaplicy przystąpiła do jej remontu i w 1969 r. zawarła umowy o wykonanie polichromii, obrazu Matki Boskiej oraz prezbiterium, a w późniejszych latach zleciła wykonanie stołu do ołtarza głównego oraz liczne inne prace remontowe. Do chwili swej śmierci, która nastąpiła w 1993 r., A. O. dysponowała kluczem do kaplicy. Po jej śmierci wymieniono zamki w drzwiach i odtąd wierni obrządku greckokatolickiego nie mogli odprawiać nabożeństw w kaplicy; modlili się przy krzyżu lub przy ołtarzu polowym. Dopiero w ostatnich latach, po uzyskaniu zgody arcybiskupa prawosławnego, kaplica została dwukrotnie udostępniona wiernym obrządku greckokatolickiego.

Parafia Katolicka Obrządku Greckokatolickiego p.w. Ś.(.) w W. rozpoczęła oficjalną działalność po zwrocie budynku plebanii zajętego przez Straż Graniczną, co nastąpiło na podstawie ugody z dnia 4 czerwca 1996 r. Wcześniej, w 1992 r. wystąpiła do Komisji Majątkowej przy MSWiA w W. o przywrócenie jej prawa własności m.in. działki nr (..)/3, ale w dniu 29 listopada 2000 r. cofnęła wniosek i postępowanie w tej sprawie zostało umorzone. W 1998 r. Biskup P. i N. wystąpił do Komisji Regulacyjnej do Spraw Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego o wszczęcie postępowania regulacyjnego w sprawie działki zabudowanej sporną kaplicą. Z braku ustawy, o której mowa w art. 49 ustawy z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz. U. Nr 66, poz. 287 ze zm.), w sprawie tej nie wydano dotąd orzeczenia. Z tej samej przyczyny Wojewoda X. decyzją z dnia 3 marca 2003 r. odmówił stwierdzenia przejścia z mocy prawa z dnia 29 lipca 1991 r. prawa własności działek nr (..)/2 i (..)/3 na rzecz Parafii Prawosławnej w H.

Sąd Okręgowy uznał, że w 1969 r. ludność wyznania greckokatolickiego przywróciła sobie samoistne posiadanie działki zabudowanej kaplicą, środki finansowe na pokrycie kosztów jej remontu pochodziły bowiem ze składek społeczności tego wyznania. Natomiast Parafia Prawosławna p.w. Ś.(.) w W., której w 1958 r. przekazano kaplicę w zarząd i użytkowanie, była jedynie posiadaczem zależnym. Status posiadacza samoistnego uzyskali wierni Kościoła greckokatolickiego i to najpóźniej z końcem lipca 1969 r., kiedy A. O. zawarła pierwsze umowy dotyczące remontu. Do 1996 r. Parafia

Katolicka Obrządku Greckokatolickiego p.w. Ś.(..) w W. oficjalnie nie istniała, działał jednak Kościół greckokatolicki, gdyż po 1946 r. Stolica Apostolska ustanowiła Prymasa Polski apostołskim administratorem dla Kościoła greckokatolickiego w Polsce do rozmów z władzami PRL. Prymas z kolei mianował wikariuszy spośród księży obrządku greckokatolickiego, dzięki czemu przez cały czas wierni tego obrządku mieli swoich duchownych. Zdaniem Sądu Okręgowego, wierni mogli nabywać prawa na rzecz Kościoła greckokatolickiego jako jego wyznawcy. Skoro co najmniej od dnia 1 sierpnia 1969 r. wierni byli samoistnymi posiadaczami spornej działki częściowo zabudowanej kaplicą, to – zgodnie z art. 172 k.c. w brzmieniu obowiązującym przed dniem 1 października 1990 r. (Dz. U. Nr 55, poz. 321) – z dniem 1 sierpnia 1989 r. przez zasiedzenie nabyli jej własność na rzecz Kościoła greckokatolickiego w Polsce.

Rzecznik Praw Obywatelskich wniósł od powyższego postanowienia skargę kasacyjną, w której – powołując się na obie podstawy określone w art. 398³ § 1 k.p.c. – zgłosił wniosek o jego uchylenie i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania. W ramach pierwszej podstawy wskazał na naruszenie art. 33 § 2 i art. 172 k.c. w brzmieniu obowiązującym przed dniem 1 października 1990 r. (Dz. U. Nr 55, poz. 321) w związku z art. 1, art. 52 i art. 5 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 29, poz. 154 ze zm. – dalej: „u.s.p.k.k.”) i w związku z art. 28 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. Nr 29, poz. 155 ze zm.; obecnie: jedn. tekst: Dz. U. z 2005 r. Nr 231, poz. 1965 ze zm. – dalej: „u.g.w.s.w.”) przez błędną wykładnię wyrażającą się w uznaniu, że nabycie własności nieruchomości w drodze zasiedzenia może nastąpić na rzecz struktury organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej. Natomiast w ramach drugiej podstawy podniósł zarzut obrazy art. 321 § 1 w związku z art. 13 § 2, art. 677 § 1 i art. 610 k.p.c. przez orzeczenie o zasiedzeniu wbrew żądaniu wnioskodawczyni oraz bez udziału podmiotu, na rzecz którego stwierdzono zasiedzenie nieruchomości objętej żądaniem wniosku. Skarżący podniósł ponadto, że zaskarżone postanowienie narusza art. 45 ust. 1 oraz art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji, zamyka bowiem drogę sądową do dochodzenia praw w sprawie o stwierdzenie zasiedzenia spornej nieruchomości na rzecz wnioskodawczyni i godzi w aksjologiczne podstawy instytucji zasiedzenia.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 398¹³ § 1 k.p.c., Sąd Najwyższy rozpoznaje skargę kasacyjną w granicach zaskarżenia oraz w granicach podstaw, z urzędu natomiast bierze pod rozwagę wyłącznie nieważność postępowania.

Rozważania Sądu Najwyższego w niniejszej sprawie mogą zatem dotyczyć jedynie podniesionej w skardze kasacyjnej kwestii zdolności prawnej Kościoła greckokatolickiego w Polsce, a ściśle kwestii, czy w dniu 1 sierpnia 1989 r., Kościół ten miał zdolność prawną w zakresie nabywania składników majątkowych na własność. Wiadomo, że zdolność taką miały osoby prawne oraz że obowiązujący wówczas art. 33 k.c. w pierwotnym brzmieniu przyznawał osobowość prawną wymienionym w § 1 pkt 1 – 6 jednostkom gospodarki uspołecznionej, a w § 2 stanowił, że jednostki organizacyjne nie będące jednostkami gospodarki uspołecznionej są osobami prawnymi, jeżeli przepisy szczególne przyznają im osobowość prawną.

Do uregulowania kwestii osobowości prawnej Kościoła katolickiego doszło w powoływanej już ustawie z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej („u.s.p.k.k.”), która weszła w życie z dniem 23 maja 1989 r. Artykuł 1 u.s.p.k.k. w pierwotnym brzmieniu stanowił, że Kościół Katolicki działa w konstytucyjnych ramach ustrojowych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zgodnie z art. 3 u.s.p.k.k., ustawa określała zasady stosunku Państwa do Kościoła, w tym jego sytuację prawną i majątkową, z tym że w sprawach odnoszących się do Kościoła, a nieuregulowanych tą ustawą, miały zastosowanie powszechnie obowiązujące przepisy prawa, o ile nie były sprzeczne z wynikającymi z niej zasadami. Z kolei art. 5 u.s.p.k.k. stanowił, że w skład struktury organizacyjnej Kościoła wchodziły osoby prawne wymienione w art. 6 – 10. Były to osoby prawne: o zasięgu ogólnopolskim (Konferencja Episkopatu Polski), terytorialne (metropolie, archidiecezje, diecezje, administratury apostolskie i parafie), personalne (Ordynariat Polowy, kapituły, parafie personalne, Konferencja Wyższych Przełożonych Zakonnych Męskich, Konferencja Wyższych Przełożonych Zakonnych Żeńskich, instytuty życia konsekrowanego oraz stowarzyszenia życia apostolskiego, prowincje zakonów, opactwa, klasztory niezależne i domy zakonne oraz wyższe i niższe seminaria duchowne), mieszane (kościół rektoralne, Caritas (...), Caritas diecezji, Papieskie Dzieła Misyjne) oraz kościelne zakłady naukowe (Papieska Akademia Teologiczna w K., Papieski Wydział Teologiczny w P., Papieski Wydział Teologiczny w W., Papieski Wydział Teologiczny w W. oraz jego dwie sekcje: św. J.(...) i św. A.(...), Wydział Filozoficzny T.(...) w K. oraz kościelne instytuty naukowe i dydaktyczno-naukowe kanonicznie erygowane). W ustawie

przewidziano cztery sposoby nabywania osobowości prawnej przez jednostki organizacyjne Kościoła, a mianowicie: w drodze uznania z mocy ustawy istniejących kościelnych osób prawnych bez powiadomienia o ich istnieniu kompetentnego organu władzy państwowej (art. 6 ust. 1 i art. 9 ust. 1 pkt 1 – 6 u.s.p.k.k.), w drodze powiadomienia przez kościelne osoby prawne o charakterze terytorialnym i personalnym odpowiedniego organu administracji państwowej (art. 7 i 8 u.s.p.k.k.), w drodze rozporządzenia Ministra-Kierownika Urzędu do Spraw Wyznań (art. 10 u.s.p.k.k.) oraz w drodze rejestracji (art. 35 i art. 58 u.s.p.k.k.). Ustawa pierwotnie nie nawiązywała do podziału Kościoła katolickiego na obrządku, uznając to za wewnętrzną sprawę Kościoła. Dopiero ustawą nowelizującą z dnia 11 października 1991 r. (Dz. U. Nr 107, poz. 459), która weszła w życie z dniem 22 listopada 1991 r., zmieniono art. 1 u.s.p.k.k. przez dodanie, że chodzi o wszystkie obrządki. Według znowelizowanego art. 1 u.s.p.k.k., Kościół Katolicki, zwany dalej „Kościołem”, działa w Rzeczypospolitej Polskiej we wszystkich swoich obrządkach. Trzeba jednak zauważyć, że zmiana ta nie miała istotnego znaczenia merytorycznego, art. 1 u.s.p.k.k. w pierwotnym dotyczył bowiem całego Kościoła katolickiego, a więc wszystkich jego obrządków. Obowiązujący od dnia 23 maja 1989 r. art. 72 u.s.p.k.k. umożliwiał zatem zalegalizowanie istniejących w tym dniu osób prawnych Kościoła greckokatolickiego.

Przedstawiona konstrukcja osób prawnych Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, istniejąca od dnia 23 maja 1989 r., pozwala na stwierdzenie, że w skład struktury organizacyjnej Kościoła katolickiego wchodzi określone jednostki organizacyjne tego Kościoła wyposażone w osobowość prawną. Nie oznacza to jednak, że osobowość prawna Kościoła jest sumą osobowości poszczególnych jego jednostek. Mówiąc o podmiotowości prawnej Kościoła katolickiego oraz jego jednostek organizacyjnych trzeba uwzględnić wyróżniane w doktrynie trzy kategorie osobowości prawnej, dzięki którym Kościół może nawiązywać stosunki prawne z innymi podmiotami. Są to: osobowość publicznoprawna Stolicy Apostolskiej, jako reprezentacji Kościoła katolickiego w stosunkach międzynarodowych, osobowość prawna Kościoła katolickiego w danym kraju, jako pewnej całości organizacyjnej działającej w granicach terytorialnych państwa, będącej częścią kościoła powszechnego, i wreszcie osobowość cywilnoprawna kościelnych jednostek organizacyjnych, za pośrednictwem których Kościół katolicki uczestniczy w obrocie prawnym w danym kraju. Jeżeli chodzi o osobowość prawną Kościoła katolickiego w Polsce jako całości, to zarówno w dniu 1 sierpnia 1989 r., jak i obecnie można mówić o osobowości publicznoprawnej, w obrocie

cywilnoprawnym natomiast Kościół katolicki działa poprzez swoje jednostki organizacyjne wyposażone w osobowość prawną. Podstawy do takiej oceny nie stanowi jednak art. 28 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. Nr 29, poz. 155 ze zm.; jedn. tekst: Dz. U. z 2005 r. Nr 231, poz. 1965 ze zm.), gdyż przepis ten – na co wskazuje się zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie – nie dotyczy w ogóle Kościoła katolickiego. Został on zamieszczony w rozdziale 2 działu II wspomnianej ustawy, a według art. 18 ust. 1 tej ustawy, przepisy rozdziału 2 regulują stosunek państwa tylko do tych kościołów i innych związków wyznaniowych, których sytuacja prawna i majątkowa nie jest uregulowana odrębnymi ustawami, wyjątek zaś zawarty w art. 18 ust. 2 – zgodnie z którym przepisy rozdziału 2 określające uprawnienia kościołów mają zastosowanie do kościołów o ustawowo uregulowanej sytuacji wówczas, gdy odrębne ustawy nie przewidują takich uprawnień – nie obejmuje art. 28 (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 2004 r., IV CK 108/03, OSNC 2005, nr 4, poz. 65). O tym, że Kościół katolicki uczestniczy w obrocie cywilnoprawnym poprzez swoje osoby prawne przesądzają natomiast przepisy art. 35 i 38 k.c. w związku z art. 3 oraz 5 – 14 u.s.p.k.k.

Rozważania powyższe prowadzą do wniosku, że Kościół greckokatolicki w Polsce jako całość w dniu 1 sierpnia 1989 r. nie posiadał osobowości cywilnoprawnej, a tym samym zdolności prawnej w zakresie nabywania składników majątkowych na własność, zdolność taką miały jego jednostki organizacyjne wyposażone w osobowość prawną. W konsekwencji podniesiony przez skarżącego zarzut naruszenia prawa materialnego – z wyjątkiem art. 28 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach sumienia i wyznania – trzeba uznać za uzasadniony. Stwierdzenie nabycia w drodze zasiedzenia własności nieruchomości przez jednostkę organizacyjną nieposiadającą zdolności prawnej w zakresie nabywania składników majątkowych na własność godzi w zagwarantowane w art. 64 Konstytucji prawo do własności i innych praw majątkowych. Wszystko to powoduje konieczność uchylenia zaskarżonego postanowienia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

W tym stanie rzeczy podniesiony w skardze kasacyjnej zarzut naruszenia przepisów postępowania, wyrażający się w stwierdzeniu zasiedzenia wbrew żądaniu wnioskodawczyni i w sytuacji niewystępowania w sprawie podmiotu, na rzecz którego stwierdzono nabycie nieruchomości przez zasiedzenie, trzeba uznać za bezprzedmiotowy. Trudno byłoby zresztą w ogóle mówić o zastosowaniu art. 510 § 2 zd. pierwsze k.p.c. w odniesieniu do Kościoła Greckokatolickiego w Polsce, skoro w dniu 1

sierpnia 1989 r. Kościół ten jako całość nie był podmiotem stosunków cywilnoprawnych i mógł działać w obrocie jedynie poprzez swoje osoby prawne.

Z powyższych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 oraz art. 108 § 2 w związku z art. 398²¹ k.p.c. uchylił zaskarżone postanowienie i przekazał sprawę Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.